

Образованието в община Шумен – реалност и добри педагогически практики
Education in the Municipality of Shumen – Reality and Good Pedagogical Practices

ИНОВАТИВЕН МОДЕЛ НА ТЕХНОЛОГИЧНИ ПОДХОДИ И ПОХВАТИ ЗА ПО-ЕФЕКТИВНО СЕМЕЙНО ВЪЗПИТАНИЕ

Божена Такворян-Солякя

Общински детски комплекс, Шумен

Резюме. Съчетаването на общественото и семейното възпитание в съвременното ни е важна предпоставка за повишаване ефективността на възпитанието. Семейното възпитание е многостранен процес, при който детето усвоява социалния опит и оказва въздействие в семейната среда, както и изгражда собствено самосъзнание.

Keywords: family education, characteristics of family education, areas of family education, family therapy

В различни сфери на педагогическата наука – общата педагогика, социалната и специалната педагогика, в теорията на възпитанието **семејното възпитание** е изключително важен аспект. **Семејната педагогика** се отличава значително от традиционната педагогическа теория, която е основана предимно на опита на училището. Семејството е институционализирано по свой специфичен начин, различен от този на училището. Много голяма част от родителите не са професионални педагози, не познават спецификата на учителската професия, прилагат свои похвати и подходи, които в повечето случаи са подсказани от житейските ситуации.

Много от водещите педагози – както у нас, така и в редица други страни, пишат за различни аспекти на семейното възпитание, изясняват редица негови закономерности. *Проф. Ж. Атанасов* с основание подчертава неговата **решаваща роля**, като се позовава на факта, че именно в семейството детето получава първите „уроци по възпитание“ (по-рядко целенасочени, но главно чрез примера на родители и други членове на семейството). В действителност семейството има **двойствена природа**, защото то е едновременно и малка социална група, и социален институт. То има едновременно и формален, и неформален характер поради създадените в него норми и ценности, които независимо от това, дали съвпадат с общоприетите, са специфични за всяко семейство.

За разлика от конвенционалната училищна педагогика, която има за цел да формулира **нормативи** за педагогическа дейност, семейната педагогика може само да дава **препоръки**. Върху семейството най-пряко влияят и икономическата ситуация на съответната страна, и политическата ситуация, и всички други културни, соци-

ални, икономически и други фактори. Семейството, като специфично микрообщество, дава на децата едни или други знания и ценности, които впоследствие са необходими за интеграцията им в глобалното социално пространство. В условията на т.нар. „преходен период“, в който все още се намира нашата страна, съществена част от българските семейства нямат реални възможности да се занимават целенасочено с възпитанието на своите деца, да им осигурят всички условия за занимания със спорт, изкуства, различни специфични, присъщи за децата дейности. Всяко семейство се управлява (или трябва да се управлява) от законите и нормите, които съществуват в съответното общество. Но всяко семейство отразява по свой начин социалните въздействия. От този аспект може да се обособят **просоциално ориентирани** семейства и семейства с **отрицателна социална ориентация**.

В този аспект **съчетаването на общественото и семейното възпитание** в съвремие то ни е важна предпоставка за повишаване на ефективността на възпитанието.

От своя страна, семейното възпитание и взаимоотношенията между родители и деца в различните културно-исторически периоди имат свои особености. (Селевко, 2002). В древността (до IV век от новата ера) съществува **инфантициден стил**, т.е. детето не се е смятало за равноправен човек и е налице дори масово детеубийство. С признаването на наличието на душа у детето (от IV век) възниква т.нар. **изолиращ стил** – след като детето престава да бъде кърмено, се настанява в манастир или в чуждо семейство или пък не го считат за равноправен член на собственото му семейство. При т.нар. **моделиращ стил** (от XIV век) с детето се отнасят така, като че ли е направено от глина, восък или каквато и да е друга материя. Ако то се съпротивлява, бива жестоко бито, за да бъде изтръгнато „злото“ начало. При последвалия **привързващ стил** (от началото на XVIII век) детето се разглежда като малък човек, но стремежът е то да бъде контролирано не само по отношение на поведението му, а да се направлява и контролира неговата воля, цялостният му вътрешен мир, което нерядко води до конфликти в семейството. Целта на т.нар. **социализиращ стил** (доминиращ през XIX и до средата на XX век) е преди всичко да се „тренира“ волята на детето, да се подготви то за бъдещия самостоятелен живот. Но обикновено детето в този период се разглежда като обект, а не като субект на социализацията. От средата на XX век се наблюдава т.нар. **поддържащ, подпомагащ стил**, при който родителите се стремят да подпомагат индивидуалното развитие на детето, но и при него те твърде често налагат своята воля. През новия, XXI век вече са налице наченки на т.нар. **приканващ стил**, при който родители и деца, учители и ученици се превръщат в равностойни партньори. Все повече **се търсят и прилагат редица иновативни подходи и похвати за постигане на нов тип педагогически взаимодействия**, основаващи се именно на партньорството между участниците в този процес.

Съвременното **съществуващо у нас законодателство** регламентира, че в семейството именно родителите носят отговорност за възпитанието на децата. Това е наложено от факта, че традиционно именно в семейството преминава

най-важният период от развитието на човека – детството, което е средата, в която се извършва първичната социализация на детето, формира се и се възпитава бъдещият член на обществото. В семейството се полагат основите на личността, на физическото здраве. Именно в семейството се формират такива жизненоважни качества, като любов към обкръжаващите хора, социална насоченост, изразяваща се в разбирането на другите хора, прояви на отзивчивост и емоционално съчувствие. В семейството се формират характерът и интелектът, изработват се много привички и склонности, индивидуални свойства и качества. Семейството има утвърдени от обичаите, традициите, нравствените и правовите норми и структури, в рамките на които неговите членове – родителите, децата, дядовците и бабите обединяват многообразни отношения (между по-големите и по-малките деца, между децата и родителите и пр.), а също и съвместната трудова и социална дейност, домашното стопанство, организирането на свободното време и пр. Всички тези процеси, взаимодействия и взаимовлияния между членовете на семейството в основата си имат стихийен, ситуативен характер и представляват средата, в която се извършва социализацията на децата. В тази социализираща семейна среда има и съзнателни, целенасочени възпитателни компоненти, които много трудно биха могли да се отделят. Ето защо *под семейно възпитание трябва да се разбира цялата съвкупност от целенасочени възпитателни и неуправляеми социализиращи въздействия върху децата, която се осъществява в семейната среда.*

Като **глобална цел** на семейното възпитание би могла да се формулира в различни варианти зависимостта от нейното осъзнаване от родителите и нееднаквите социални, регионални, етнически и пр. фактори и условия. Обикновено почти всички родители искат да „видят“ своето дете здраво; образовано (умно); възпитано (порядъчен, честен човек); подготвено за живота (самостоятелно, трудолюбиво); щастливо. Многообразието на целите на семейното възпитание предполага формиране у малкото дете на хигиенни навици, битови умения, култура на общуване, у подрастващия – физическо, интелектуално, духовноценностно развитие, у юношата – развитие на едни или други специални способности, подготовка за определена професия или специалност.

Между **особеностите** на семейното възпитание следва да отбележим наличието на **вродени, генетични механизми** на родителско (възпитателно) поведение, **стихийен, спонтанен характер** на семейните възпитателни въздействия, **латентен характер** на целите на семейното възпитание, т.е. целите и смисълът на семейното възпитание невинаги се осъзнават от неговите субекти, **натурализъм** на педагогическите средства. В качеството на възпитателни и дидактически средства семейството използва натуралния веществено-предметен свят, екзистенциалното общуване, реалната трудова дейност. Изключение правят само играчките и игрите, които имат педагогически смисъл. **Автоматизмът** във функционирането на семейната педагогика, т.е. възпитанието в семейството започва по естествен начин непосред-

ствено след раждането на детето и продължава до формирането у индивида на самостоятелни социални роли и следователно **адаптивността** към всякакви възпитателни резултати. Семейството възприема всички особености, различните резултати от развитието и социализацията на детето като нещо естествено, акцентът се поставя върху **поведенческите резултати**.

Посоченото дотук дава основание **технологията на семейното възпитание** да бъде насочена не толкова към овладяването на нравствените норми и идеали, колкото към формирането на адекватни поведенчески реакции в различни аспекти (Селевко, 2002) – **половоролев диморфизъм** (от раждането на детето общуването с него се диференцира в зависимост от пола му); **многоплановост (комплексност)** на възпитателните въздействия (всички членове на семейството изпълняват едни или други възпитателни функции); **вариативност на семейното възпитание** (по-малките или по-големите различия в семейното възпитание зависят преди всичко от културата, бита, професионалните занимания на членовете на семейството). В технологията на семейното възпитание могат да се обособят редица общи, особени и единични компоненти.

Като по-важни **сфери на семейното възпитание** би могло обобщено да се представят, както следва: **нравствено възпитание; естетическо възпитание; развитие на речта (четене, писане); развитие на абстрактно-логическото мислене; трудово възпитание, физическо възпитание и др.** Обикновено повечето от авторите обособяват **четири подхода (стила) на семейно възпитание: авторитарен стил (метод)** – който е най-старият и най-жестокият тип възпитателни взаимоотношения, при който преобладават властта и принудата от страна на родителите, а самостоятелността и активността на детето се потискат; **свободно-либерален стил (метод)** – характеризира се с предоставяне от страна на родителите на неограничена свобода на детето, означаваща в действителност пълно безразличие към неговото възпитание; **хиперопека** – този стил означава пълно ограничаване на самоинициативата на детето, освобождаването му дори от най-елементарните грижи за себе си; **хуманно-демократичен стил**, който е най-подходящ за осигуряване на пълноценно общуване между родители и деца.

От своя страна, **средствата** на семейното възпитание обхващат изключително широк диапазон. Поради факта, че възпитателно въздействие има цялата обкръжаваща среда, в качеството на **субекти** на семейното възпитание следва да се приемат различните **макрофактори** (страната, обществото, етносът), **мезофактори** (регионът, мястото за живеене) и, разбира се, **микрофакторите** (родителите, прародителите, по-големите братя и сестри, другите членове на семейството, роднините, съседите и пр.). За нормалното пълно **нуклеарно семейство** (бащата, майката и детето) всичко зависи от особеностите на характера на родителите и, разбира се, от социалния статус на семейството. За нормалното възпитание благоприятства наличието на прародители – **двупоколенното семейство**. **Многодетното семейство**, както и много **бедните семейства** обикновено срещат материални

трудности, които се отразяват на възпитанието (недостатъчно внимание от страна на родителите към децата, поставяне на акцента върху необходимостта „да бъдат нахранени, облечени и обути“). *Непълното семейство*, наред с проблемите си (особено ако родителите са разведени), има и някои предимства, като например липса на конфликти между възрастните, повишено внимание към самото дете и пр. Много по-големи проблеми са налице при семейства, в които има хронично болни или инвалиди, безработни, алкохолици, наркомани и пр.

Като едни от най-важните предпоставки и похвати за **иновативно ефективно семейно възпитание** можем да приемем следните: отношение към детето с особена *любов*: похвалата, ласката и нежността пораждат у него усещане за защитеност, увереност, свобода. Отношение към детето като към *равноправен член* на семейството. *Уважение* към детето – зачитане на неговата личност. *Емпатийно общуване* с детето: дружба, съчувствие и съпреживяване на всички детски радости и беди. Детството не е преддверие към живота, а *самият живот*, пълен с дълбоки преживявания. *Оптимистична вяра* във възможностите на детето. Поддържане на *оптимистична, радостна атмосфера* в семейството. *Съгласие с детето*, а не подчиняване на неговата воля на родителската. *Справедливост и мярка* в поощренията и наказанията на децата. *Опора* на актуалното развитие с перспектива към близкото (изпреварващото) развитие. *Помощ* на детето за удовлетворяване на неговите познавателни потребности и при самоутвърждаването му. Готовност да се отговаря на *всички въпроси* на детето. Предоставяне на детето на *свобода на избора*. Поощряване на *неговото творчество*.

Семейното възпитание е многостранен процес, при който детето, от една страна, усвоява социален опит, от друга – самото то формира и въздейства на опита в семейството, от трета – изгражда собствено самосъзнание.

Почти всички утвърдени педагози посочват необходимостта от съблюдаване на редица закономерности при това възпитание, върху основата на които се разкриват редица съвременни иновативни технологии, подходи и похвати за постигане на търсената по-голяма негова ефективност. Такива са и различните **императиви на хуманното семейно възпитание**. Да не се упражнява насилие над детето, дори и с най-добри подбуди! Да не се бие детето! Да не се лъже детето! Да не се плаши детето! Да не се разочарова детето! Да не се „чете“ морал пред детето! Да не се счита детето за виновно! Да не се ограничава напразно! Да не се нарушават дадените пред детето обещания! Да не се привлича детето за разрешаване на семейни конфликти! Да не се ограничава активността на детето! Да не се казва на детето (дори и на шега): „Не те обичам“, „Не те искам вече“, „Ти си лъжльо“ и други подобни.

За ефективното семейно възпитание от много голямо значение са **взаимоотношенията между самите родители**, взаимното разбиране и уважение между тях, липсата на конфликти, личният им пример. В това направление следва да се отбележи на първо място необходимостта от повишаване на *педагогическата култура* на родителите, както и осигуряването от тях на атмосфера на спокойствие

и сигурност у дома. Когато възникнат конфликти между родителите, се появява необходимостта те да бъдат решавани със спокоен тон, без уронване на личното достойнство на участниците в тези ситуации. Общуването в семейството задава поведенчески модел, нужен на децата при връзките им със социума.

Много по-сложни проблеми възникват в семейството, когато вече са налице едни или други прояви на девиантно поведение у децата. В такива случаи е добре родителите да потърсят помощ от социален педагог или психотерапевт. Социалнопедагогическата работа с такива семейства е твърде разнообразна и до голяма степен зависи от равнището на подготовката и квалификацията на самите родители, от типове взаимоотношения между родители и деца, от стиловете на семейното възпитание и пр.

Посоченото дотук ми дава основание да определя някои по-важни похвати за семейна подкрепа или семейно консултиране, а именно:

- помощ на семейството при появата на новородено;
- помощ на семейството при навлизане на детето в пубертета;
- помощ на семейството при възникване на противоречия между по-големи и по-малки деца;
- помощ на семейството при установяване на едни или други девиантни прояви на детето (децата);
- помощ на семейството при възникване на проблеми между брачните партньори;
- помощ на семейството при възникване на противоречия между поколенията в него;
- помощ на семейството при установяване на вредни навици у подрастващите (тютюнопушене, употреба на алкохол, на дрога и пр.);
- интензивна помощ, осъществявана чрез фамилна терапия. Такава помощ се налага при наличие на трайни проблеми в семейството. Един от първите автори, имащ принос в теорията на фамилната терапия, е *Nathan Ackerman*. Работата със семействата се разглежда като специфичен метод за лечение на емоционални разстройства с помощта на динамично ориентирани интервюта с цялото семейство. Според автора семейството разполага с потенциални възможности за взаимна подкрепа, които могат да бъдат блокирани от проблеми при комуникацията. Много важна задача на социалния педагог или на психотерапевта е да установи какъв е проблемът. В началните етапи на работата той трябва да се постарее да вникне в междуличностните взаимоотношения и в зависимост от проблема да използва различни стратегии.

Особено значим теоретик, който разработва проблемите на фамилната терапия, е *Murray Bowen*. Според него процесът на фамилна терапия трябва да започне още преди първото интервю, когато помагачият специалист се отзовава на желанието за среща. Разграничават се четири фази на първото интервю: замявка; дефиниране на проблема; преформулиране на начина, по който семейството „вижда“ проблема,

и постигане на ангажимент от страна на семейството да работи като цяло. Много теоретици препоръчват **метода триангулация**, т.е. усилието на едната страна да спечели съюз с друга в борбата срещу трета (например терапевт и родители срещу детето, майката и по-голямото дете срещу бащата и пр.).

В съвремението ни, продиктувани от все по-нарастващата технологизация в сферата на социалните процеси и явления, непрекъснато се създават реални възможности за управлението им, независимо от все по-интензивното им усложняване. Но технологическият подход към социалните процеси не трябва да се разглежда като някаква „панацея“, която ще реши всички проблеми в сферата на социалното възпитание. Този подход е един от възможните научни подходи в социологията, социалната педагогика, социалната психология и редица други направления на науката и практиката. Иновирането на много от познатите в тези научни сфери технологични решения е условието за постигане на търсената все по-голяма ефективност на разглежданите процеси по отношение на семейното възпитание.

ЛИТЕРАТУРА

- Димитров, Л. (1997). *Антология по теория на възпитанието*. София.
Белова, М., Димитрова, Г., Бояджиева, Н., Сапунджиева, Кл. (1997).
Теоретични основи на възпитанието. София.
Иванов, Ив. (1998) *Семейна педагогика*. София: Аскони.
Костова, П. (1997). *Семейно възпитание*. В. Търново.
Сапунджиева, Кл. (2005). *Педагогическият дискурс на постмодернизма*.
София.
Сапунджиева, Кл. (2004). Размисли за възпитанието. *Педагогика*, 1.
Селевко, Г.К., Селевко А. Г. (2002). Социально-воспитательные технологии. *Школьные технологии*, 3.
Димитров Л. (2005). *Теория на възпитанието*. София.

INNOVATIVE MODEL – APPROACHES AND TECHNIQUES FOR BETTER FAMILY EDUCATION

Abstract. The report presents an innovative model for defter disclosure of the essential dimensions of the phenomenon of “family education” is an attempt to provide a range of technological solutions to achieve its effectiveness. The important prerequisites were clarified for this training and some social - pedagogical techniques and methods were applied to achieve it.

Dr. Bojena Takvoriyan–Solakiyan
Director of Municipal clildren 's center
6, Panayot Volov str.
9700 Shumen , Bulgaria